

A magyar nyelvjárások.

(II. és befejező közlemény.)

Hogy e nyelvjárási viszonyokat még több oldalról feltűntessem, ide csatoltam a Miatyánkhhoz egy Petőfi-féle dalt is: *Ez a világ a milyen nagy.*

Petőfi költeménye a nyelvjárásokkal egybevetve.

I.

- | | |
|-------------------------------------|---|
| 1. Ez a világ a milyen nagy, | Te, galambom, oly kicsiny vagy; |
| 2. Ez a világ a milyen nagy, | Te, galambom, <i>o</i> j kicsiny vagy; |
| 3. Ez a világ a milyen nagy, | Te, galambom, <i>o</i> ll kicsiny vagy; |
| 4. Ez a világ a milyen nagy. | Té, galambom, <i>o</i> j kicsiny vagy; |
| 1. De ha téged bírhatnálak, | A világért nem adnálak. |
| 2. De ha téged bírhatnálak, | A világért nem adnálak. |
| 3. De ha <i>t</i> éged bírhatnálak, | A <i>v</i> ilágért nem adnálak. |
| 4. De ha <i>t</i> éged bírhatnálak, | A <i>v</i> ilágért nem adnálak. |

II.

- | | |
|---|---|
| 1. Te vagy a nap, én az éjjel, | Teljes teli sötéttséggel. |
| 2. Te vagy a nap, én az éjjel, | Tejjes teli sötéttséggel. |
| 3. Te vagy a nap, <i>i</i> én az éjjel, | Tel <i>l</i> es teli sötéttséggel. |
| 4. T <i>e</i> vagy a nap, <i>e</i> én az éjjel, | Tejjes t <i>é</i> li sötéttséggel. |
| 1. Ha szívünk összeolvadna, | Rám be szép hajnal hasadna! |
| 2. Ha szívünk összeolvadna, | Rám be szép hajnal hasadna! |
| 3. Ha szívünk összeolvadna, | Rám be <i>s</i> zép hajna hasadna! |
| 4. Ha szívünk összeolvadna, | Rám b <i>e</i> <i>s</i> zép hajnal hasadna! |

III.

- | | |
|---|--|
| 1. Ne nézz reám, süsd le szemed! | Elégeti a lelkemet. |
| 2. Ne nézz reám, süsd le szemed! | Elégeti a lélkémét. |
| 3. Ne nézz r <i>é</i> ám, süsd le szemed! | El <i>é</i> geti a lélkémét. |
| 4. N <i>e</i> n <i>é</i> zz r <i>e</i> ám, süsd l <i>e</i> sz <i>e</i> méd! | El <i>e</i> égety <i>i</i> a lélkémét. |

1. De hisz úgy sem szeretsz engem; Égjen el hát árva lelkem!
2. De hisz úgy sem szeretsz engem; Égjen el hát árva lélkém!
3. De hisz úgy sem szeretsz engem; Égjen el hát árvo lélkém!
4. Dē hisz úgy sem szerētsz engēm; Égjen el hat árvo lélkēm!

A német Miatyánk, a szász nyelvjárásokkal egybevetve, magyaros helyesírással.

1. Irói nyelv: Fáter unzēr, der du biszt im Himmël,
2. Erdélyi (medgyesi) szász: Fuótēr eázēr, diēr tē beszt em Hemmël,
3. Szepesi szász: Fótēr unzēr, derszt dē beszt en Himmël.

1. gehájligt verdé dájñ Námé! cu unsz kommé dájñ Rájch,
2. gehélicht verd deng Numên cē eász kom dē Réch,
3. gehájlicht vér dájñ Nóm, cu unsz kom dájñ Rájch,

1. dájñ villé gésé im himmël alszo áuch áuf Erdën!
2. dē vellēn geséch em hemmël vé uch áf jerden!
3. dájñ vēñ gésé en himmël ezeu euch of érdën!

1. Gib unsz unzēr téglich brót! Fergib unsz unzré Suld
2. Gev ész eász déchlich briut! Fergef ész eász suld
3. Gēb unsz unzēr téglich breut! Fergēb unsz unzer sold

1. vi vír fergébēn unzern suldigern! und fűré unsz nicht
2. ve mír fergēēn eázēn seldigern! her fer ész net
3. vi bír fergén unzern seldijern! unt fir unsz nēch

1. in ferzuchung, zondern erlőzé unsz fon dem íbël!
2. e ferzekkung, zángdern erlíz ész fun dem ívël!
3. en ferzuchung, zondern derlejš unsz fon dem íbël!

1. Den dájñ iszt dász rájch, di kráft und di herlichkájñ in évigkájñ.
2. Den déng esz det réch, de kráft uch dē herleget en ívögēt.
3. Den dájñ ész dász rájch, di kráft unt di herlichkájñ en ejvichkájñ.

A német „Ez a világ . . .” (magyaros helyesírással).

1. Erdélyi (szebeni) szászul.

I.

Dē velt esz grisz, meng dájvken,
 Und, lengsz̄t er, beszt tā ē zí klín.
 Und doch verszt tā meng ígēn,
 E szi vedd ich dich nēt em dē velt gīēn.

II.

Tā beszt der dach em lechtē klíd,
 Ich bēn dē nocht fol dānkēlhīt.

Ven *ász* hercēn en int fersmelcten,
 Vat *fír* ēn *hís* morje vedd *fír* *ász* ubrechen!

III.

Zet nēt *af* mich, ir ugēlcther!
 Ir breét mēr en dēt herc *eznēn*.
 Doch, ben ich *agēleft*, o vi!
 E *zi* bret, nor bret, bez ich fergōn!

2. Szepesi szászul.

I.

Mog di veld *euch* noch *zeu* *grusz* zájn,
 Noch *zeu* *klein*, májn Tájbehen, du zájn,
 Mechszt nor *májnsz* mēt lájb unt *zeil* zájn,
 Voltszt mer for di velt nech *feil* zájn.

II.

Du *beszt* tog, der helle, lichte,
 Ich záj nocht, di *tonkle*, *tichte*;
 Volt *ber* unsz *ein*, vosz for e *sein*
 Morgenreut *mecht* on mer *ofgein*!

III.

Sáu *nēch* of mer! *stew'sz* *Eug* nider!
 Zonszt májn' *ormé* *zeil* ferbrít mer.
 E! du haszt mich *zeu* *nech* gēren:
 Mog der *flam* májn *zeil* ferečeren!

Ha statistikai kifejezésre juttatjuk az elébb idézett nyelvjárási különbségeket a magyar és német nyelvben, akkor a nyelvjárási eltérések mértékét, a nevezett szövegeket szótagonként számítva, a következő számok adják meg:

		% ban	kerek számban	
1. A magyar Miatyánk 126 szótagjára esik	{	székely: 25,	20,	20.
		gőcsej: 28,	22,	20.
		palócz: 42,	33,	30.
2. A német Miatyánk 97 szótagjára esik	{	erdélyi: 70,	72,	70.
		szepesi: 35,	36,	40.
3. A magyar Ez a világ 96 szótagjára esik	{	székely: 10,	10,	10.
		gőcsej: 27,	28,	30.
		palócz: 46,	48,	50.
4. A német Ez a világ 96 szótagjára esik	{	erdélyi: 76,	79,	80.
		szepesi: 52,	52,	50.

Vagyis, rövidre szabva e számok értékét, minden 10 egységű szótagra jut 2—3 magyar nyelvjárási eltérés és 5—6 német eltérés.

A palóc közelíti meg leginkább a nyelvjárás fogalmát a német fel-fogáshoz mérten. De miután az eltérés a magyarban csak az önhang-zókban rejlik s ezek közt leginkább az *észben*: az *é* hangok leszámításával a magyar nyelvjárasi viszony is kisebb lesz és a magyar nyelvjárás elnevezésének az értéke is jóval alább száll.

A tájnyelvek területéből kivesszük a fővárost. Budapest e tekintetben közömbös, úgyszólván, nemzetközi. Saját tájkiejtése nincsen. De azért mégis hallani az utczán egy-egy Mihaszna Andrástól göcsej kiejtést, egy-egy Mokány Berczitől alföldi kiejtést s az országházban a nyelvjárások egész gyűjteményét.

Vagyunk azért elegen, a kiknek a beszédéből a tájkiejtés nyoma végkép elmosódott. Használják ezt a megtisztult nyelvet az írók is s nevezik azért *írói* nyelvnek. De tekintettel a többségre, mely ezzel él s tekintettel Balassa (13) szavaira, a ki azt mondja, hogy »a magyar nép ma minden tekintetben egységes«, nevezhetjük helyesebben *egységes* magyar nyelvnek, mint azt már fentebb is tettem.

Ez az egységes magyar nyelv nem a nyelvjárásokból keletkezett, még kevésbé lett az »önkény nyelv« vagy közmegegyezéssel »átlagos« nyelvképen elfogadva (Vö. Simonyi T. M. nyelvtan 4). Az írói vagy köznyelvnek ép úgy van meg a fejlődési története, mint az u. n. nyelvjárásoknak. Ha az írói nyelv új szókat és új szólásokat teremt, erre a mindennapi szükség, meg érintkezés a külföldi irodalommal kényszeríti. Szóval, a nyelv fejlődik, a nyelv él. A nyelvjárások ilyen vagy amolyan fejlődését is az idegen érintkezés változtatja. Szókat és szólásokat elsajátít a nép is, másokat abban hagy. Csakhogy a nyelvjárások nem rendelkeznek folyó irodalommal, nyilvános ellenőrzés alatt nem állanak, míg az egységes nyelv változását, némelykor rohamos változását, a napi irodalom állandóan szemünk elé tárja. Ha Simonyi az »önkényes« szóval a nyelvellenes képzésekre vagy szólásokra czélt, az megjárja; de az egységes vagy írói nyelvet »a különböző« helyi és egyéni nyelvjárásokból némi önkény nyelv »megállapított« nyelvnek nevezni, az nem járja.

Magyar nyelvjárástól különbözik a *magyarosság* (jargon). A nyelvjárás többé-kevésbé földrajzilag meghatározott területhez van kötve. De míg ebbe beleszületik, a magyarosságot nagy korában idegen nyelvéhez hozzá szerzi a magyar. Van *zsidó* magyarosságunk, a minő a Seiffensteine (a Borsszem Jankóban); van *német*

magyarosságunk, a minő a pozsonyi Kipfelhauseré; van *czigány* magyarosságunk és van *tót* magyarosságunk.

A nyelvjárásoknak tontosságot kölcsönöz egy-egy területükön rejtőző szó, melyet talán jelen eszközeinkkel az egységes magyarságból meg nem fejthetünk. Találkozik aztán valamely finn-ugor (rokon) törzs, mely azt »minden valószínűséggel«^o ős magyar szónak gyaníttatja. Valóban nem kicsinyelhető a nyereség, ha egy-egy ilyen ős szó bármi csekély felvilágosítást nyújthat nyelvünk s nemzetünk ős történetéről. Nyelvészeinknek egy-egy újonnan felfedezett szó okozta öröme eszembe juttatja a geologusokat, a kik, ha egy-egy mammut-fogat vagy bordát találnak, bármily kicsinységgel, de mégis valamivel hozzájárúlnak a föld ős alakulásának történetéhez. De mennyi európai tudós véleményének kell közreműködnie, a míg ilyen lelet valódisága megállapítható, s mennyi előlegezett véleményt kell koczkaztatni egy ilyen leletnek az értéke meghatározása miatt. Nálunk is a magyar nyelv geologusai nagy vívmánynak tekintik, ha valamely zugában nyelvünk területének egy-egy mammut-csontot találnak. De a mi nyelvhasznítóink száma még nem elegendő, hogy az ilyen szók ősiségét bebizonyítottanak feltüntethessék.

A nyelvjárásokban rejlő *ősiséggel*, akár Balassa szerint is, úgy vagyunk, hogy a nyelvjárások alapját abban az idegen népben kell első sorban keresnünk, mely a magyar nyelv terjedésével ebbe olvadt s a mely »minden esetre sok elemet óvott meg eredeti — nem magyar — nyelvéből.«^o Ilyen idegenek voltak a szlávok, rómaiak, gepidák, avarok és germánok, a kik a magyarok bejövetele előtt itt laktak; vagy a jászok, kúnok, besenyők, a szerbek, oláhok és németek, a kik a honfoglalás után vándoroltak be (vö. Balassa i. h. 13 és 18. l.). Legeredetibb nyelvjárásunk, mint a palócz (hajdan *polovcsin*) és a göcsej (hajdan *gotsche*), nevén hordja idegen faj befolyásának a bélyegét. S bizonyos, hogy ezek az idegenek, mint sok más, elmagyarosodtak; de minden esetre elősegítették új nyelvjárások keletkezését és elébbi nyelvük eredeti sajátágaiból egyet-mást átvittek ebbe (l. Balassa i. h.). A kik pedig a magyarosodásnak ellent állottak, a velök közlekedő szomszéd magyarságot nem kis mértékben befolyásolhatták. S ez a körülmény óvva int, hogy a nyelvjárásainkban található »eredeti«^o szokat az ősiség nemes levelel könnyen fel ne ruházzuk.

Ha tehát a Simonyi-fele nyelvjárásokat az eredeti, ős nyelv-

től elesett és idegen befolyás alatt keletkezett kiejtéseknek tekintem: az u. n. nyelvjárások inkább elfajúlt (Sachs-Villatte szerint: *variétés*, *Abarten*), semmint nemes hajtásai a törzsökös, ősi nyelvnek.

Azért az u. n. *nyelvjárások kutatása*, mibenlétük tudományos megállapítása, nem kicsinyelhető néprajzi tekintetből. A nép saját szája íze szerint elbeszélte meséi, dalai, közmondásai, versei az ő érett gondolkodásába, lelki életébe enged pillantanunk. Szükségesnek tartom továbbá a nyelvjárási gyűjtést azért is, hogy egyes szavain és mondatalkotásain feltűntessék a kutatók az eltérést az egységes nyelvtől. Kevésbé biztató a nyelvjárások elébb említett keletkezése miatt a nyelvhasonlítási eredmény, mely miatt nyelvészeink a nyelvjárásokban megőrzött egyes »régí szókat« vagy »alakokat« tanulmányozás tárgyává tesznek.

Állami vagy *irodalmi* szempontból egyenesen kárára volna a magyarnak a sok nyelvjárás. Hogy Németország 1870 előtt darabokra szakadt, az együvé tartozás érzetének nem csekély hiánya okozta, a mire nagy befolyással voltak a nyelvi állapotok. Majdnem annyi főhercezségre vagy fejedelemségre oszoltak, a hány nyelvjárás volt. Milyen nagy államférfiúi erőlködésébe került az akkori kancellárnak az együvé tartozást bennök felébresztetni, hogy egyesült erővel hozzá fogjanak az egységes Németország megteremtéséhez. Az irodalom, a mi még egyedül tartotta a politikai testeket, jött segítségére a német egységnek. A költő Wacht am Rhein-ja az összes német államok polgárait elragadta.

De a hol a nyelvjárások külön irodalmakat is fejlesztenek, ott az egységre törekvés hiába való. Ilyenek a szláv nyelvek, az orosz, a cseh, a horvát, a szerb, a tót, a lengyel, melyek mind saját irodalommal dicsekednek. Némelyikök nem is akar tudni a fajrokonságról; vagy ha tudnak is, az önálló irodalom fejlesztése féltékenyené tette egymásra.

Azzal tehát nincs mit kérkednünk, hogy annyi meg annyi nyelvjárás van a magyar nyelv területén. Mert a hol virúlnak a nyelvjárások, ott satnyúl a közös irodalom ápolása. S a hol hódít az egységes magyar nyelv, ott népeket is hódít az irodalom. Dicsőségünkre fog válni, ha sikerül a nyelvjárások kevesbítése és az egységes nyelv terjesztése. Csak ezzel fog édes hazánk uralkodó törzse megizmosodni és ellenállani az ellenséges indulatú nemzetiségeknek.

VERESS IGNÁCZ.